

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นาฏศิลป์หรือศิลปะแห่งการแสดงระบำรำเต้นนั้น เป็นศิลปะที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่ยุคบรรพกาล¹ ซึ่งเป็นเพียงการร้องรำทำเพลงก่อนเป็นเบื้องต้น เหตุผลของการร้องรำทำเพลงนั้น สืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น ต้องการแสดงอารมณ์ เพื่อสื่อความหมาย เป็นภาษาท่าทาง ต้องการใช้เป็นเครื่องบันเทิงใจ เป็นการละเล่นเลียนแบบของมนุษย์

ซึ่งในอดีตมนุษย์นับถือธรรมชาติ เช่น ดวงอาทิตย์ ภูเขา ดินไม้ ด้วยความกลัวในภัยจากธรรมชาติ จึงสร้างภาพให้มีเทพเจ้า ซึ่งมีอำนาจฤทธิ์เดช ที่น่ากลัวพิบัตินามมนุษย์ได้ และมีการบูชาเทพเจ้าขึ้น ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น มีบทสวด กราบไหว้ ต่อมาจึงได้วิวัฒนาการมาเป็นบทร้องและทำร้ายรำต่อมา²

ในส่วนของภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น อยู่ภายใต้อิทธิพลอารยธรรมของอินเดียหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยด้วย ประชาชนแถบนี้ได้ยอมรับอิทธิพลทางความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนศิลปกรรมแขนงต่างๆ รวมถึงวิชาการทางนาฏศิลป์ด้วย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในหนังสือตำราพ่อนรำว่า

กระบวนการพ่อนรำที่ไทยเราใช้เป็นแบบแผนในประเทศนี้ แบ่งเป็นสองอย่าง อย่างที่หนึ่งเป็นกระบวนการพ่อนรำของประชาชนในพื้นที่เมือง เช่นที่ รำเล่นแม่ศรี และรำเพลงเกี่ยวข้าว เหล่านี้จะเป็นกระบวนการพ่อนรำของชนชาติไทยมาแต่ดึกดำบรรพ์

---

¹ ทรงศักดิ์ ปรารังวัฒนกุล. การละครไทย. (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, ม.ป.ป.), หน้า 31.

² เรื่องเดียวกัน , หน้า 5.

กระบวนรำอีกอย่างหนึ่ง คือที่ใช้ในการพิธีตลอดลงมาจนถึงเล่นระบำและโขนละครนั้น ได้แบบอย่างมาจากอินเดีย การเล่นละครรำ ไทยเราได้รับตำรามาจากอินเดียเป็นแน่ เห็นไม่มีที่สงสัยถึงละครพม่าและละครชวา ก็ได้ตำราไปแต่อินเดีย เช่นเดียวกับเรา เพราะฉะนั้นละครไทยกับละครพม่าและชวา กระบวนการเล่นจึงคล้ายคลึงกัน³

ทั้งนี้เพราะชาวไทยกับชาวอินเดีย มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์กันมาตั้งแต่โบราณ จากหลักฐานการขุดพบโบราณวัตถุ เครื่องปั้นดินเผาสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16) มีรูปคนเล่นดนตรีและฟ้อนรำหลายแห่ง เช่นที่ ราชบุรี นครสวรรค์ ลพบุรี พิจิตร เครื่องปั้นดินเผาที่ขุดพบ เป็นรูปที่แสดงท่ารำตรงกับคัมภีร์นาฏยศาสตร์⁴ ดังนั้น จึงสามารถกล่าวได้ว่า การฟ้อนรำของอินเดีย ได้เข้ามาอิทธิพลกับชาวไทยนานมาแล้ว แม้แต่สมัยสุโขทัยยังปรากฏอยู่

ในศิลาจารึกของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิไท ได้พรรณนาถึง การสมโภชรอยพระพุทธรูปบนเขาสุมนภูฏ เมื่อ พ.ศ. 1925 ว่า “ ย่อมเรียงชั้นหมากพลุมบูชาพิมลระบำเดินเล่นทุกวัน ด้วยเสียงอันสาธุการบูชาอีกด้วยครุพิพาทย์ฆ้องกลกลอง ”⁵ จากจารึกดังกล่าว แสดงว่า การฟ้อนรำของไทย นอกจากเป็นไปเพื่อความรื่นเริงแล้ว ยังใช้ในการสมโภชหรือพิธีเกี่ยวกับศาสนาอีกด้วย

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ใน สารานุกรม เมื่อ 16 ธันวาคม 2480 สรุปว่า

...คติความเชื่อเกี่ยวกับ การฟ้อนรำเพื่อการบวงสรวง หรือสมโภช เป็นคติทางศาสนาพราหมณ์ เทวสถานในอินเดีย ที่สำคัญ จะมีหญิงสาวไปสมัครเป็น “ เทวทาสี ” สำหรับฟ้อนรำบวงสรวงเป็นอาชีพ หรือแม้แต่ปราสาทหินในเขมรโบราณก็เช่นกัน

³ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล. การละครไทย. (กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, ม.ป.ป.), หน้า 9-10.

⁴ ธนิต อยู่โพธิ์. “กำเนิดนาฏศิลป์ไทย” ศิลปละครรำและตำรานาฏศิลป์ไทย. (พระนคร : หจก. ศิวพร, 2516), หน้า 3.

⁵ “คำอ่านศิลาจารึกเขาสุมนภูฏ”, คำอ่านและคำแปลจากจารึกสุโขทัย, หน้า 398.

ดังนั้น ประเพณีที่ไทยเรามีละครแก้บน ก็น่าจะมาจากคติความเชื่อเดียวกัน เช่น การเล่นละครชาตรีแก้บน ที่หน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และละครแก้บนที่วัดบวรนิเวศ ฯ ซึ่งถูกห้ามแสดงในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เอง⁶

และการบวงสรวงหรือการแก้บน ได้วิวัฒนาการไปตามสภาพเศรษฐกิจและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง ในปัจจุบันละครแก้บนที่ยังเหลืออยู่ มักอยู่ตามสถานที่ ซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ศาลหลักเมือง หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำจังหวัดต่าง ๆ เป็นต้น

การบนบานหรือการบวงสรวงนั้น มีทั้งใช้ดอกไม้ ธูปเทียน ไข่ต้ม ขนมนต้มแดง ขนมนต้มขาว แพรสามสี ฯลฯ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความนิยม และความเชื่อของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น นอกจากการบนบานด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว สิ่งหนึ่งที่ประชาชนนิยมบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมีปรากฏให้เห็นคือ การรำ

ปัจจุบันสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ประชาชนนิยมบนบานด้วยการรำ เหลือเพียงไม่กี่แห่ง ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำสถานที่ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ประชาชนตัดสินใจที่จะไปบนบาน ทำให้การรำแก้บนยังมีปรากฏและให้บริการรับใช้ประชาชนอยู่

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกสถานที่ ที่จะศึกษา 3 แห่ง ได้แก่

1. วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. ศาลพระพรหมเอราวัณ จังหวัดกรุงเทพมหานคร
3. ศาลพระกาฬ จังหวัดลพบุรี

จากที่กล่าวมา โดยภาพรวมของคณะละครแก้บนทั้ง 3 แห่ง จะมีลักษณะร่วมกันที่เห็นอย่างเด่นชัดอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก ประชาชนให้ความเลื่อมใสศรัทธาและไปนิยมบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 3 แห่ง ด้วยการรำ ประการที่สอง ในปัจจุบันการแสดงรำแก้บนทั้ง 3 แห่ง จะมีเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง

---

⁶ เต็มศิริ บุญสิงห์และเจือ สตะเวทิน. การละเล่นเพื่อการศึกษา. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2526), หน้า 10.

จากสาเหตุประการแรก คือ ทรายไคที่ประชาชนยังให้ความสำคัญ เชื่อถือและนิยม บันบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาชีพการแสดงรำแก้บน ก็น่าจะคงอยู่ต่อไป เพื่อตอบสนองความต้องการ ของประชาชน เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงใคร่ที่จะศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ ให้เห็นถึงองค์ประกอบและ วิธีการแสดงรำแก้บนทั้ง 3 แห่ง ว่าดำเนินไปในรูปแบบใดถึงทำให้อาชีพนี้คงอยู่ได้ ท่ามกลาง ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน

ส่วนสาเหตุประการที่สอง คือ การแสดงรำแก้บนของทั้ง 3 แห่ง จะมีเรื่องผลประโยชน์ ในเชิงธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบของการแสดงโดยตรง ผู้แสดงจะเห็น ความสำคัญของรายได้มากกว่าการแสดงที่งดงามถูกต้องตามแบบแผน อาจส่งผลให้การรำไทย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติอย่างหนึ่งต้องเสื่อมคุณภาพ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาถึงสาเหตุที่เกิด จากธุรกิจรำแก้บน ที่มีส่วนทำให้กระบวนการทำรำต้องเปลี่ยนไปในทางลบ และหาแนวทางในการ แก้ไข เพื่อให้อาชีพการแสดงรำแก้บนยังคงไว้ซึ่งความงดงามทางศิลปะ มีคุณค่าควรที่จะธำรง รักษาให้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติและความสำคัญของ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ศาลพระพรหมเอราวัณ และศาลพระกาฬ
2. ศึกษาความเป็นมาของคณะละครแก้บนที่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ศาลพระพรหมเอราวัณ และศาลพระกาฬ
3. ศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบ และรูปแบบการแสดงของละครแก้บน ที่วัดโสธรวรารามวรวิหาร ศาลพระพรหมเอราวัณ และศาลพระกาฬ
4. ศึกษาถึงธุรกิจรำแก้บนที่วัดโสธรวรารามวรวิหาร ศาลพระพรหมเอราวัณ และศาลพระกาฬ
5. ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการทำรำแก้บน ที่วัดโสธรวรารามวรวิหาร ศาลพระพรหมเอราวัณ และศาลพระกาฬ

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบ รูปแบบแสดงละครแก้บนที่วัดโสธรวรารามวรวิหาร ศาลพระพรหม เอราวัน และศาลพระกาฬ โดยศึกษาเฉพาะช่วงปัจจุบัน คือตั้งแต่ พ.ศ. 2538-2540 เท่านั้น

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษา ค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูล ทางวิชาการ จากหนังสือตำรา ตลอดจนเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้แก่
  - 2.1 สังเกตการณ์ในลักษณะของผู้ชมการแสดง
  - 2.2 สัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่มูลนิธิทุนท่านท้าวมหาพรหม เจ้าหน้าที่จะดูแลรับผิดชอบการแสดงแก้บนที่วัดโสธรฯ และศาลพระกาฬ เจ้าหน้าที่ของคณะละครแก้บนและผู้แสดงละครแก้บนทั้ง 3 แห่ง ผู้ให้บริการแก้บน ฯลฯ
3. นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาวิเคราะห์ สรุปผลและนำเสนอผลวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงประวัติและความสำคัญของสถานที่ตลอดจนประวัติคณะละครรำแก้บน ที่วัดโสธรฯ ศาลพระพรหมเอราวัน และศาลพระกาฬ
2. เพื่อให้ทราบถึงองค์ประกอบรูปแบบวิธีแสดงของการแก้บน ที่วัดโสธรฯ ศาลพระพรหมเอราวัน และศาลพระกาฬ
3. ผลของการวิจัย จะช่วยให้เห็นความสำคัญ ความตระหนักในคุณค่าของศิลปะการแสดงรำแก้บน อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศชาติ
4. เพื่อเป็นแนวทางให้เกิดการศึกษาการรำแก้บนในแนวอื่นๆ เช่น สังคมวิทยา หรือ มนุษยวิทยา และทำให้เกิดการศึกษา ค้นคว้า เกี่ยวกับการรำแก้บน ในสถานที่อื่นๆ อีกหลายแห่ง

คำจำกัดความในการวิจัย

เจ้าของคณะละคร หมายถึง ผู้ควบคุมดูแลและรับผิดชอบกิจการภายในคณะทั้งหมดหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หัวหน้าคณะหรือโต้โผ

ผู้ว่าจ้างละคร หมายถึง ผู้ที่บนบานต่อสิ่งศักดิ์ไว้ เมื่อสมความปรารถนา จึงมาจ้างรำแสดงถวายเป็นการแก้บน บางครั้งเรียกผู้ให้บริการหรือลูกค้า

นายหน้าหาละคร หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่เรียกลูกค้ามาใช้บริการรำแก้บนคณะที่ตนทำงานให้

รำชุดเบ็ดเตล็ด หมายถึง รำที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ เช่น ระบำชุดโบราณคดี ระบำนพรัตน์ หรือรำที่อยู่ในชุดการแสดงในเรื่องใดเรื่องหนึ่งของละคร ได้แก่ กฤดาภินิหาร เทพบันเทิง ดาวดั่งส์ เป็นต้น

รำถวายมือ หมายถึง การแสดงรำถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามทำนองเพลงช้า-เร็วและลา

รอบ หมายถึง เมื่อแสดงรำแก้บนถวายต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตั้งแต่ต้นจนจบเพลง จะเรียกว่า จบ 1 รอบ